

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Վ.Գ. ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Պատմական փաստերը վկայում են, որ դատական փորձագիտության բնագավառի նվաճումները ժամանակին անգնահատելի դեր են կատարել արդարադատության ճիշտ և արդյունավետ իրականացման, հանցագործությունների բացահայտման, անմեղ անձանց արդարացման գործում:

Ինչպես յուրաքանչյուր տեսություն, գիտության ճյուղ, այնպես էլ դատական փորձաքննությունների բնագավառը ժամանակի ընթացքում անընդհատ կատարելագործվել, հարստացել է: Իհարկե, դրա զարգացումն էապես պայմանավորված է եղել և այսօր էլ պայմանավորված է բնական և տեխնիկական գիտությունների զարգացման մակարդակով, գիտության այդ բնագավառների նվաճումներով: Այդ կապն իր ցայտուն արտահայտությունն է ստանում ժամանակի ընթացքում հետազոտություններ կատարելիս նոր մեթոդիկաների, կատարելագործված տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ և այլն: Այդ նվաճումների շնորհիվ է, որ ժամանակին կիրառվող՝ սենսացիա առաջացնող մեթոդիկաներն այսօր դուրս են եկել փորձագիտական պրակտիկայից:

Ընդհանուր առմամբ Հայաստանում կրիմինալիստիկայի գիտության սկզբնավորումն ու զարգացումը մեծապես կապված են ռուսական իրականության մեջ այդ գիտության զարգացման հետ: Դա ունի նաև իր օբյեկտիվ պատճառները, քանի որ կրիմինալիստիկայի գիտության ձևավորման ժամանակաշրջանում Հայաստանը ԽՍՀՄ հանրապետություններից մեկն էր, և ինչպես շատ հարցերում, այդ առումով մեր հանրապետությունն ուղղակի թե անուղղակի կապված էր Ռուսաստանի հետ:

Նախ նշենք, որ թեև Հայաստանում դատական փորձաքննությունների ծագման պատմությունը համարվում է քիչ լուսաբանված, սակայն հին հայկական ձեռագրերի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ այն սկիզբ է առել դեռևս 4-րդ դարում¹:

«...Դավիթ Ալավկա որդու (12-րդ դար), Մխիթար Գոշի (12-րդ դար) և Սմբատ Սպարապետի (Գուռգոստաբլի) (13-րդ դարի) Կիլիկյան դատաստանգիրքը) դատաստանագրքերը խոսում են դատական ապա-

¹Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Давтян А. Г. Экспертиза в гражданском процессе, М., 1995, изд. Спарк, էջ 5-10:

ցույցների մասին, մասնավորապես, խոստովանության, վկաների ցուցմունքների, երդման, գրավոր փաստաթղթերի, իրավասու անձանց եզրակացության (փորձաքննության): Վերջինս, որն առաջին հայացքից հուսադրում է գիտության տարբեր բնագավառների օգտագործմամբ մասնագիտական եզրակացություններ (ապացույցներ) ստանալուն, վերաբերում էր միայն գիտության մեկ որոշակի բնագավառի՝ բժշկությանը: Նույնիսկ 989թ. առանց օրենքը խախտելու արտաշիրմում է կատարվել Սմբատ թագավորի մարմինը զննելու և բնական մահվան փաստը հաստատելու նպատակով: Այս և նման հարցերի լուծումը հանձնարարում էին ժամանակի գիտության նվաճումներին տիրապետող անձանց»¹:

Իսկ Ռուսաստանում այս ինստիտուտը զարգացել է 19-րդ դարում²:

Սակայն ռուսական իրականության մեջ դեռևս Պսկովյան դատական հրովարտակում, որը, իմիջիայլոց, համարվում է 14-15-րդ դարերի Ֆեոդալական Պսկովի իրավունքի կարևորագույն աղբյուրը, նախատեսված է եղել հատուկ հոդված՝ «Հոդված 61», որում նշված է եղել. «Ոչ իշխանը և ոչ էլ մարզպանը (փոխիշխանը) չի կարող քննարկել հրովարտակների իրական չլինելու հարցը: Հետազոտման արդյունքում կեղծ ճանաչված հրովարտակների ու հուշամատյանների հարցը կարող է քննարկել միայն դատարանը»³: Այս առնչությամբ Ի. Ֆ. Կրիլովը նշում է, որ քննարկվող հոդվածի բովանդակության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հրովարտակների կեղծված լինելու վերաբերյալ կասկածանք առաջանալու դեպքում այն պետք է ենթարկվի հետազոտման: Կասկածանքը հաստատվելու դեպքում «կեղծ հրովարտակը» դատական վիճաբանության ընթացքում պետք է ճանաչվի ուժը կորցրած⁴:

Ինչպես տեսնում ենք, ռուսական միջնադարյան Ֆեոդալական իրավունքի աղբյուրներից մեկում արդեն հիշատակվում է հետազոտության տեսակներից մեկի՝ փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական հետազոտման մասին:

Ռուսական իրականության մեջ մինչև 17-րդ դարի վերջը դատական փորձաքննությունների իրականացման կարգի միասնական իրավա-

¹Տե՛ս նույն տեղում, էջ 151:

²Մանրամասն տե՛ս Լևոն Օհանյան, Կրիմինալիստիկա, Երևան, 2004, էջ 128-147:

³Տե՛ս Памятнику русского права. М., 1953, вын. 2, էջ 294:

⁴Տե՛ս Крылов И. Ф. В мире криминалистики. А., 1980, էջ 175:

կան կարգավորումն ապահովող իրավական ակտ գոյություն չունենալը: Այդպիսի իրավական ակտ կարելի է համարել 1699թ-ի դեկտեմբերի 9-ի հրամանը, որը վերնագրված էր «Կալվածատիրական ակտերի վրա կատարված ստորագրությունների իսկության վերաբերյալ վեճ կամ կասկածանք առաջանալու դեպքում դրանց հետազոտման կարգի մասին, կալվածատերերի կողմից կալվածատիրական գործերով տեղական հրամաններում (բացառությամբ Իվանովյան հրապարակի) կատարված գրառումների և կալվածատիրական ակտերը ստորագրելու համար վկաների անհրաժեշտ քանակի ապահովման մասին»¹:

Թեև նշված իրավական ակտը մեր օրերում չի պահպանվել, սակայն տեղեկանում ենք, որ դրա ընդունումով լուծվել է երկու կարևորագույն հարց, որոնք, անշուշտ, մեծ արժեք են ներկայացնում կրիմի-նալիստիկական հետազոտությունների բնագավառի պատմության զարգացման համար: Նախ, հրամանով նախատեսվում էր, որ բոլոր դեպքերում, երբ վիճարկվում է ստորագրությունը, փորձաքննության կատարումը պարտադիր է, և ապա փորձաքննություն կատարելու իրավունք ունեն միայն հրամանում նշված ատենագրերն ու քարտուղարները, այլ ոչ թե հրապարակային գրագիրները, ինչպես կատարվում էր նախկինում²:

Ակնհայտ է, որ մինչև հրամանի ընդունումը փորձաքննությունները կատարվում էին հրապարակային գրագիրների կողմից: Այս հարցում հետազոտություններ կատարելով՝ Մ. Ֆ. Չլոտնիկովը հանգել է այն եզրակացության, որ հրապարակային գրագիրների համար փաստաթղթերի հետազոտումը թեև ոչ հիմնական, սակայն մշտական զբաղմունք է հանդիսացել³:

Սա վկայում է այն մասին, որ մասնագիտացված մարմին և համապատասխան մասնագիտություն ունեցող անձինք կրիմինալիստիկական հետազոտման որոշ բնագավառներում ըննարկվող ժամանակաշրջանում դեռևս գոյություն չունեին:

1699թ-ի դեկտեմբերի 9-ի հրամանը 1649թ-ի Հավաք օրինացից հետո հանդիսացավ դատական փորձաքննություններին իրավական կարգավորում տվող երկրորդ իրավական ակտը: Սակայն նման օ-

¹St'u Tumor Ю. П. Хрестоматия по истории государства и права России, М., 2000, изд. Проспект, т. 56:

²St'u Крылов. И. Ф. В мире криминалистики. А., 1980, т. 177:

³St'u Злотников М. Ф. Подячие Ивановской площади. Пр., 1916, т. 29:

րենսդրական կարգավորումը լիարժեք համարվել չէր կարող, քանի որ նշված ակտով որոշակիացվում էին միայն հետազոտման հնարավոր օբյեկտները (կալվածատիրական ակտեր) և նման հետազոտություններ կատարելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը (ատենագիրներ ու քարտուղարներ): Փորձաքննությունների ընթացակարգային հարցերը՝ դրա նշանակման, կատարման կարգն իրավական կարգավորում չէր ստացել:

Արդեն 18-րդ դարում որևէ փորձաքննություն գիտական մակարդակով չէր անցկացվում, թեև դա ուներ իր օբյեկտիվ պատճառները՝ փորձաքննություն կատարող անձանց մասնագիտական ոչ բավարար պատրաստվածությունը և այլն:

Այս պատճառով էլ կատարված փորձաքննությունների արդյունքները հանրության շրջանում մասնավոր բողոքների տեղիք էին տալիս: Մի խոսքով, փորձաքննությունների այս պրակտիկան իրեն չարդարացրեց:

Ընդհանրապես կրիմինալիստիկական հետազոտությունները Ռուսաստանում որոշակիորեն գիտական բնույթ են ստանում 19-րդ դարի սկզբներին: Վերջինս պայմանավորված էր քիմիայի բնագավառում կատարված հայտնագործությունների հետ: Ի դեպ, բնական գիտություններից առաջինը քիմիան է եկել օգնության փորձագետներին: Որոշ տեսակի փորձաքննությունների կատարումը շատ հաճախ հանձնարարվում էր դեղագործներին, որոնք պատշաճ մասնագիտական պատրաստվածություն չունեին գիտական հետազոտություններ կատարելու համար, ինչն էլ իր ազդեցությունն էր թողնում նրանց կատարած փորձաքննությունների որակի վրա: Այս հանգամանքը գիտակցելով՝ Ռուսաստանի Ներքին գործերի բժշկական խորհուրդը որոշում է կայացնում փորձագետների համար գիտական ձեռնարկ հրատարակել: Խորհրդի գիտական քարտուղար Ա. Ֆ. Գաևսկուն հանձնարարվում է ռուսերեն թարգմանել Վ. Ռեյմերի «Ռոստիկանական և դատական քիմիա» աշխատությունը: 1818թ. Բժշկական խորհրդի նիստում կրկնակի ըննարկումից հետո Գաևսկու թարգմանությունը հրատարակվում է:

Յեղինակի կողմից երաշխավորվող հնարքների շարքում գլխավոր տեղը զբաղեցնում էր օրգանական վերլուծության հնարքը, նշվում էր, որ քիմիական ազդեցության ենթարկված նյութը կարող էր փոխել գույնը, դառնալ դյուրաբեկ և այլն¹:

¹Տե՛ս Крылов И. Ф. В мире криминалистики. Л., 1980, т. 2: 182:

Չնայած թերություններին՝ Ռեյմերի աշխատությունը երկար տարիներ հետազոտություններ կատարելիս փորձագետների համար համդիսացել է միակ ձեռնարկը:

Այնուհետև 1876թ. հրատարակվում է Ա. Նակեի «Դատական քիմիա» աշխատությունը, որը ժամանակին լուրջ օգնություն էր փորձագետների համար:

Այնուամենայնիվ, հետազոտման պատշաճ մեթոդիկայի, ինչպես նաև հատուկ մասնագիտացում ունեցող անձանց բացակայությունը բացասական ազդեցություն էր ունենում փորձագիտական պրակտիկայի վրա: Հաճախակի էին դառնում կրկնակի փորձաքննությունները, ինչն էլ շատ դեպքերում հանգեցնում էր հետազոտման օբյեկտի վնասման կամ արժեզրկման:

Այդուհանդերձ, որոշ դեպքերում, նույնիսկ քիմիական մեթոդներ կիրառելիս, փորձաքննություններն անհրաժեշտ արդյունքներ չեն տվել և հաճախ եզրակացությունների մեջ ուղղակիորեն նշվել է, որ չնայած կիրառվել են քիմիական մեթոդներ, սակայն արդյունքներ չեն հայտնաբերվել: Նմանօրինակ արդյունքներ են արձանագրվել նաև ակադեմիկոս Յու. Ֆ. Ֆրիցշեի կողմից Դոլզովի զեկուցագրի ստորագրության կեղծման կապակցությամբ կատարված կրկնակի փորձաքննության եզրակացության մեջ: Այս դեպքում ևս կիրառվում են քիմիական մեթոդներ, սակայն ստորագրության կեղծման հատկանիշներ չեն հայտնաբերվում¹:

Ընդհանուր առմամբ, եթե համեմատելու լինենք դեղագործների փորձագիտական պրակտիկան նախկին գրասենյակային ծառայողների, դպիրների փորձագիտական պրակտիկայի հետ, անշուշտ, կարող ենք արձանագրել առաջընթաց քայլեր:

Ինչևէ, դեղագործների փորձագիտական պրակտիկան, իր թերություններով ու առավելություններով հանդերձ, եկավ լրացնելու և հարստացնելու կրիմինալիստիկական հետազոտությունների բնագավառը՝ իր ուրույն ավանդը ներդնելով դրա հետագա զարգացման գործում: Ընդհանրապես գիտության որևէ բնագավառում կամ ճյուղում հաջողությունները միանգամից չեն արձանագրվում. դրա համար պահանջվում են և ջանքեր, և միջոցներ, և, անկասկած, ժամանակ: Այս իմաս-

¹St'iu Дуюлов А. В., Крылов И. Ф. Из истории криминалистической экспертизы в России. М., 1980, т. 2 42-50:

տով մենք կարծում ենք, որ թեև շատ դեպքերում դեղագործների կողմից քիմիական մեթոդների կիրառումը չի տվել ցանկալի կամ պահանջվող արդյունքներ, այնուամենայնիվ, այդ մեթոդների կիրառման փաստն արդեն վկայում էր փորձաքննությունների մակարդակի աճի մասին, իսկ այդ մեթոդները, անկասկած, հետագա կատարելագործման միտում և հեռանկար ունեին: Դեղագործների փորձագիտական պրակտիկայի ժամանակաշրջանը եթե չանվանենք փորձագիտական հետազոտությունների լուրջ գիտական շրջան, ապա գոնե կարելի է բնորոշել որպես կրիմինալիստիկական հետազոտությունների բնագավառում հետազոտությունների գիտականացման ժամանակաշրջան, քանի որ որոշ տեսակի հետազոտությունների ընթացքում, մասնավորապես, փաստաթղթերի փորձագիտական հետազոտման պատմության մեջ առաջին անգամ կիրառվեցին գիտական մեթոդներ՝ քիմիայի բնագավառից: Ժամանակին ակադեմիկոսներ Բորոդինն ու Բուտլերովն իրենց մտահոգությունն են արտահայտել այն առթիվ, որ հասարակության մեջ հազիվ են կարողանում լրջորեն տարբերակել քիմիան դեղագործությունից, լաբորատորիան՝ դեղատնից¹:

Կցանկանայինք նաև ընդգծել, որ քննարկվող ժամանակաշրջանում փորձագիտական պրակտիկայի համար դրական տեղաշարժ էր նաև գիտական աշխատությունների՝ փորձագիտական ձեռնարկների հրատարակումը: Դրանց հրատարակումն արդեն առաջընթաց իրողություն էր, առավելա, որ այդ գործընթացով զբաղվում էին պետական հաստատությունները:

Դատական փորձաքննության տեսության և ընդհանրապես կրիմինալիստիկայի գիտության պատմությունը ներկայացնելիս չի կարելի չանդրադառնալ դատական լուսանկարչության և ռուսական իրականության մեջ դատական փորձաքննությունների հիմնադիր, անվանի կրիմինալիստ Եվգենի Ֆեոդորովիչ Բուրիմսկու կյանքին ու գործունեությանը: Նրա աշխատություններն էապես զարգացրել են կրիմինալիստիկայի տեսական հիմքերը, նրա մոտ են ուսանել շատ կրիմինալիստներ, որոնք անխոնջ պայքար են մղել կրիմինալիստիկայի գիտության ստեղծման ու զարգացման համար: Չնայած իր ունեցած մեծ ավանդին՝ Բուրիմսկու աշխատությունները ժամանակին մասնագիտական գրականության մեջ ըստ արժանվույն չեն գնահատվել: Այս

¹Տե՛ս Журнал русского физического и химического общества, 1880, т-12, тз 226:

կապակցությամբ բնութագրական է Վ. Ի. Գրոմովի 1912թ-ին լույս տեսած «Դատական լուսանկարչության մասին» աշխատությունը, որտեղ նշվում է. «Ա. Բերտիյոնի և արտասահմանյան մյուս կրիմինալիստների ջանքերի շնորհիվ փաստաթղթերի լուսանկարչական փորձաքննության համբավը կայունացավ, իսկ արդյունքներն ուղղակի ցնցող են»¹: Հետաքրքիր է, սակայն ցավալի, որ լուսանկարչական փորձաքննությունների մեջ Բուրինսկու ներդրած մեծ ավանդի մասին չի խոսվում, նա հիշատակվում է որպես 1903 թվականին փաստաթղթերի դատական փորձաքննության մասին Ռուսաստանում հրատարակված առաջին մենագրության հեղինակ: Այնուամենայնիվ, Բուրինսկու գիտական ավանդի զնահատականը տրվել է դեռևս 1898 թվականին: Գիտությունների ակադեմիայի որոշմամբ նա պարգևատրվում է Ս. Վ. Լոմոսովի անվան մրցանակով: Որոշման մեջ հավաստվում է. «Բուրինսկու իրավունքը կոչվելու որպես դատական լուսանկարչության հիմնադիր» և որ այն «ճանաչվում է բոլորի կողմից, և ոչ ոք չի վիճարկում»²: Բուրինսկու աշխատանքներին օրյեկտիվ զնահատական չի տրվել նաև Ս. Ն. Տրեգուբովի կողմից: Խոսելով Բուրինսկու և նրա աշխատանքների մասին՝ վերջինս սահմանափակվում է նշելով. «Ռուսաստանում գիտատեխնիկական մեթոդներ կիրառող առաջնեկը հատկապես փաստաթղթերի հետազոտման բնագավառում համարվում է Բուրինսկին»³:

Զնայած այս ամենին՝ Բուրինսկին մեծ ավանդ է ներդրել դատական լուսանկարչության և մասնավորապես փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական հետազոտման բնագավառում: Այդ են վկայում նրա հրատարակած աշխատությունները և ժամանակին նրա կողմից կատարված բարձրակարգ փորձաքննությունները: Սխալված չենք լինի, եթե նշենք, որ Բուրինսկու կյանքի լավագույն օրերը կապված են Պետերբուրգի մարզային դատարանի հետ: Այդ դատարանի շենքում է նրան 1889 թ-ին հաջողվում ստեղծել աշխարհում առաջին դատալուսանկարչական հետազոտությունների լաբորատորիան: Լաբորատորիայի առաջացման համար հիմք է հանդիսացել նրա կողմից

¹Ст'ю Громов В. И. О судебной фотографии. СПб, 1812, т. 8:

²Ст'ю Ищенко Е. П., Ищенко П. П., Зотчев, В. А. Криминалистическая фотография и видеозапись, (учебно-практическое пособие), под редакцией Е.П. Ищенко, М., 1999, изд. Юрист, т. 17:

³Ст'ю Трегубов С. Н. Основы уголовного технику, Пр., 1915, т. 10:

նույն թվականի սեպտեմբերի 11-ին Ռոկոսովսկու և Յուզեֆի քրեական գործով Պետերբուրգի մարզային դատարանում կատարված փորձաքննությունը: Այդ փորձաքննությունը հիմք է հանդիսացել ոչ միայն Ռուսաստանում կրիմինալիստիկական հաստատություններ հիմնադրելու համար, այլ նաև առանձնացնելու կրիմինալիստիկայի զարգացման արդեն գիտական ժամանակաշրջանը նախորդ ոչ գիտական, էմպիրիկ մակարդակից¹:

Բուրինսկու ներդրած ավանդների շարքին կարելի է դասել նաև նրա հայտնագործած անտեսանելի տեքստերի նկարահանման մեթոդիկան: Այս կապակցությամբ նա չորս լեզուներով հիսուն տարվա մասնագիտական գրականություն է ուսումնասիրում, սակայն իրեն հետաքրքրող հարցի շուրջ ոչ մի աշխատություն չի գտնում: Միայն հանրագիտարաններում հիշատակումներ է գտնում, երբ լուսանկարողի կամքից անկախ նկարահանվել էին անգլեն աչքի համար անտեսանելի դետալներ: Տարիների իր քրտնաջան աշխատանքի արդյունքում Բուրինսկին կարողացավ ցայտեղանգի (կոնտրաստի) ուժեղացման, գունազատման մեթոդներով լուսանկարել անտեսանելի տեքստեր:

Թեև մեթոդների կիրառումը որոշակի տեխնիկական բարդություն էր իրենից ներկայացնում, այնուամենայնիվ, ժամանակին այն առաջընթաց քայլ էր թե՛ դատալուսանկարչության և թե՛ փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական հետազոտման բնագավառում:

Թերևս այս մեթոդների կիրառման շնորհիվ էր, որ ռուսական իրականության մեջ կատարվեց պատմական մի փորձաքննություն, երբ Կրեմլի վերանորոգման աշխատանքների ժամանակ հայտնաբերվում են պատմական մեծ արժեք ներկայացնող տեքստեր: Փաստաթղթի պատմական մեծ արժեքը հաստատում են անվանի պատմաբաններն ու հնագետները, իսկ տեքստը նույնիսկ քիմիական մեթոդների կիրառմամբ հնարավոր չի լինում ընթերցել: Օգնության է գալիս դատական լուսանկարչությունը ի դեմս Բուրինսկու, նրա նոր մեթոդի: Երեք շաբաթ անընդմեջ քրտնաջան աշխատանքի շնորհիվ Բուրինսկուն հաջողվում է վերականգնել և ընթերցել պատմական արժեք ներկայացնող տեքստը²:

¹Տե՛ս Крылов И. Ф. В мире криминалистики. Л., 1980, էջ 48:

²Տե՛ս Крылов И. Ф. В мире криминалистики. Л., 1980, էջ 58:

Այս կապակցությամբ Բուրինսկին գրել է. «Փորձագետի աշխատանքը մշտական պայքար է կեղծարարի հայտնագործության, ճարպկության և փորձագետի գիտելիքների ու տաղանդի միջև»¹:

Բուրինսկու անունը, որպես տաղանդավոր և փորձառու փորձագետի, շատ բարձր էր: Նրան էին դիմում ոչ միայն Ռուսաստանի հեռավոր շրջաններից, այլ նաև արտասահմանից: Այդ է վկայում Բուրինսկուն Բուխարեստի համալսարանից հրավիրելու փաստը:

Գործի հանգամանքները հետևյալն էին. 1900 թվականին Բուխարեստում մահանում է մեծահարուստ Անաստասիուն, որն իր ողջ կարողությունը կտակել էր Ռումինիայի գիտությունների ակադեմիային: Կտակը հաստատվում է դատարանի կողմից և ակադեմիան սկսում է տիրապետել իրեն թողնված ժառանգությունը: Որոշ ժամանակ անց ի հայտ է գալիս ևս մեկ կտակ, որը ներկայացնում են Անաստասիուի բարեկամները, որի համաձայն նախորդ կտակը համարվում է չեղյալ: Նոր կտակի կապակցությամբ կասկածներ են առաջանում: Վեճը լուծելու համար դատարանը սկզբում դիմում է գրաֆիոլոգիական փորձաքննության: Թե առաջին և թե երկրորդ կտակի տեքստի հետազոտությունները կատարվում են անվանի փորձագետների կողմից: Նրանք հանգում են այն եզրակացության, որ կտակների երկու տեքստերում էլ ձեռագրերը նույնն են: Հիմք ընդունելով վերը նշվածը՝ կարելի է եզրակացնել, որ վերջին կտակն ունի իրավաբանական ուժ: Այնուամենայնիվ, ակադեմիայի կողմից միջնորդություն է ներկայացվում դատարան, որպեսզի հետազոտումը հանձնարարվի Բուխարեստի համալսարանին, քանի որ կեղծարարները կարող են կիրառած լինել այնպիսի մեթոդներ, որոնք հայտնի չեն փորձագետներին: Միջնորդությունը բավարարվում է և հետազոտությունը հանձնարարվում է ռումինացի անվանի գիտնական, քիմիայի պրոֆեսոր Ստեֆան Մինովիչիին: Բայց նրա խորհրդով համալսարանը հետազոտությունը կատարելու համար հրավիրում է Բուրինսկուն, և նրանք միասին կատարում են այդ բարդ փորձաքննությունը²:

Այնուհետև, կրիմինալիստիկայի պատմության համար արդեն 20-րդ դարը նշանավորվում է որպես կրիմինալիստիկայի, դատական փորձաքննությունների կատարելագործման ժամանակաշրջան: Ստեղծ-

¹См.у Труды Первого съезда русских деятелей по фотографическому делу, М., 1897, т. 56:

²См. Судебная газета, 1904, N 13, т. 7:

վում են դատական փորձաքննություններ կատարող, ինչպես նաև գիտահետազոտական աշխատանքներով զբաղվող լաբորատորիաներ ինչպես տարբեր գերատեսչությունների համակարգերում, այնպես էլ գերատեսչական ենթակայությունից դուրս: Այս աշխատանքների հետ մեկտեղ որակական նոր մակարդակի վրա են դրվում այս բնագավառի կադրերի ուսուցումն ու վերապատրաստումը, նոր տեխնիկական միջոցների ու սարքավորումների կիրառումը և այլն: Միայն 1948-1957 թվականներին ԽՍՀՄ արդարադատության նախարարության համակարգում գիտահետազոտական լաբորատորիաներ են ստեղծվել Լենինգրադում, Դոնի-Ռոստովում, Խաբարովսկում, Սարատովում, Սվերդլովսկում, Նովոսիբիրսկում, Տաշքենդում, Մինսկում¹:

Զննարկվող ժամանակաշրջանում իրենց կատարած գիտական ու զործնական աշխատանքներով աչքի են ընկնում անվանի կրիմինալիստներ Ի. Ն. Յակիմովը, Վ. Ի. Գրոմովը, Պ. Ս. Սեմենովսկին, Ս. Ա. Գոլունսկին, Ս. Մ. Պոտոպովը, Ն. Վ. Թերզինը և այլոք: Փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական հետազոտման բնագավառում արժեքավոր աշխատություններ են հրատարակում Ա. Ա. Էյսմանը, Վ. Ս. Նիկոլայչիկը և այլոք:

Ընդգծենք, որ 20-րդ դարը կրիմինալիստիկայի ոլորտի հաջողություններով աչքի է ընկնում նաև եվրոպական երկրներում և ԱՄՆ-ում, ինչը, անշուշտ, պայմանավորված է նաև այդ երկրներում գիտության ու տեխնիկայի զարգացման տեմպերով:

Զննարկվող ժամանակաշրջանում դատափորձագիտական լաբորատորիաների բացակայությունը բացասաբար էր անդրադառնում դատաքննչական մարմինների գործունեության վրա և դատական փորձաքննությունների իրականացման անհրաժեշտությունը Հայաստանի Հանրապետությունում ակնհայտ էր, և դրա բացակայությունը, անկասկած, կարող էր հանգեցնել ինչպես գործերի քննության բարդությունների, այնպես էլ՝ դատական սխալների: Հայաստանի Հանրապետությունում փորձագիտական հիմնարկների և համապատասխան փորձագետ կադրերի բացակայությունը բացասաբար էր անդրադառ-

¹См. в Криминалистика, под редакцией И. Ф. Герасимова, А. Я. Драпкина, М., 2000, "Высшая школа", էջ 26: ԽՍՀՄ-ի օրոք Ռուսաստանում դատական փորձաքննության հիմնարկների կազմակերպման մասին մանրամասն տես Крылов И. Ф. Судебная экспертиза в уголовном процессе, А., 1963, изд. АГУ, էջ 145-163:

նում քննչական և դատական մարմինների աշխատանքների վրա¹։ Հանցավորության դեմ տարվող պայքարում և հանցագործներին հայտնաբերելու համար առաջնային խնդիր է դառնում գիտության և տեխնիկայի նվաճումների օգտագործումը։

Այդ հարցն իր լուծումը ստացավ 1959 թ. ապրիլի 25-ին, երբ Հայկական ՍՍՌ Մինիստրների սովետի № 149 որոշմամբ Երևանի պետական համալսարանում կազմակերպվեց գիտահետազոտական կրիմինալիստիկական լաբորատորիա։ Վերջինիս հիմնադրումը հետապնդում էր երեք հիմնական նպատակ. կատարել գիտահետազոտական աշխատանքներ, ապահովել ուսանողների ուսուցման կապը պրակտիկայի հետ և դատաքննչական մարմինների համար կատարել փորձաքննություններ։ Մինչ լաբորատորիայի հիմնադրումը, փորձաքննություններն առանձին կարևոր գործերով, այն էլ բացառիկ դեպքերում, կատարվում էին Թբիլիսիի լաբորատորիայում, իսկ փորձաքննության ենթակա շատ նյութեր մնում էին անկատար, եթե հաշվի չառնենք ՀՍՍՌ ՆԳՄ Միլվարչության Գիտատեխնիկական բաժանմունքի միջոցով կատարված փորձաքննությունները, բաժանմունք, որն այդ առումով իրավասու չէր սպասարկելու դատական ու քննչական մարմիններին։ Ավելի ուշ, ՀՍՍՌ Մինստրների Սովետի 1959թ. դեկտեմբերի 8-ի մեկ այլ որոշմամբ Գիտահետազոտական կրիմինալիստիկական լաբորատորիայում կազմակերպվեց ավտոտեխնիկական փորձագետների խումբ՝ ավտոճանապարհային գործերով փորձաքննություններ կատարելու համար։ Լաբորատորիայի կազմակերպման գործընթացն անցել է դժվարին ճանապարհ՝ նկատի ունենալով նյութատեխնիկական հագեցվածությունն ու կադրերի վերապատրաստումը²։

Համալսարանի ռեկտորատի ջանքերի շնորհիվ շուտով լուծվում են սարքավորումների ձեռքբերման, կադրերի ընտրության ու պատրաստման խնդիրները։ Այս հարցերում մեծ աջակցություն են ցույց տվել Մոսկվայի, Սանկտ Պետերբուրգի, Թբիլիսիի և այլ գիտահետազոտական լաբորատորիաները։

¹Տե՛ս Դատական փորձաքննության հարցեր, ժողովածու 1, ԵՊՀ, Երևան, 1962, էջ 3։

²Տե՛ս Հովհաննիսյան Բ. Ս., Գիտահետազոտական կրիմինալիստիկական լաբորատորիայի գոյության երեք տարին և մեր հետագա խնդիրները, «Դատական փորձաքննության հարցեր», ժողովածու 1, Երևան, 1962, ԵՊՀ-ի հրատարակչություն, էջ 3։

Արդեն 1959թ. դեկտեմբերին կազմվում են լաբորատորիայի կանոնադրությունը, փորձաքննությունների մասին հրահանգը և այլ փաստաթղթեր, ընդունվում է իրավաբանական ֆակուլտետի գիտական խորհրդի որոշումը, որով վստահվում և թույլատրվում է լաբորատորիայի աշխատակիցներին սկսելու փորձագիտական աշխատանքները:

Այսպիսով, չնայած առկա որոշ դժվարություններին՝ կադրերի պակաս, հարմարությունների, որոշ սարքավորումների բացակայություն, լաբորատորիան մեծ համբավ է ձեռք բերում աշխատակիցների նվիրված ու տքնաջան աշխատանքի շնորհիվ: Այդ մասին են վկայում ինչպես պրակտիկան, այնպես էլ միութենական ուսումնասիրություններից ստացված կարծիքները: Սկզբնական ժամանակաշրջանում լաբորատորիայում կատարվում էին հիմնականում ձեռագրային, փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական, հետքաբանական, ձգաբանական, ավտոտեխնիկական և այլ տեսակի փորձաքննություններ: Լաբորատորիայում Լ. Պ. Օհանյանի և Ռ. Գ. Բաբաջանյանի ջանքերով հաջողությամբ կատարվել են նաև փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական փորձաքննություններ:

Լաբորատորիայի աշխատանքների հաջողությունները մեծամասամբ պայմանավորված էին գիտահետազոտական, փորձագիտական և ուսուցողական աշխատանքների համատեղմամբ, և որ ամենակարևորն էր՝ լաբորատորիան չունեի գերատեսչական ենթակայություն¹: Լաբորատորիայի աշխատակիցների ջանքերով հրատարկվում էին գիտամեթոդական, դիդակտիկ և այլ նյութեր, պատրաստվում էին զեկուցումներ պրակտիկ աշխատողների և ուսանողության համար:

Այնուհետև, 1968 թվականին, լաբորատորիան տեղափոխվում է արդարադատության նախարարություն գերատեսչական ենթակայության տակ²: ՀՀ ոստիկանության համակարգում կրիմինալիստիկական փորձաքննությունները կատարվում են փորձաքննագիտական բաժնի փորձագետների կողմից: Փորձաքննագիտական բաժինը հիմնադրվել է դեռևս ՆԳ համակարգում գործող Գիտատեխնիկական բաժնի բազա-

¹Տե՛ս Օհանյան Լ., Առաջարկություններ դատական փորձաքննության վերաբերյալ, «Իրավաբանական թերթ», թիվ 8, 1999:

²Տե՛ս Давтян А. Г. Экспертиза в гражданском процессе, М., 1995, узд. Спарк, էջ 12:

յի հիման վրա, որը հետագայում վերանվանվեց օպերատիվ-տեխնիկական բաժին, ներկայումս՝ փորձաքրեագիտական բաժին¹:

Սակայն նշեմք, որ աշխատանքները՝ դատական փորձաքննությունների հիմնախնդիրներով զբաղվող գիտահետազոտական լաբորատորիա ստեղծելու ուղղությամբ, չդադարեցին, և միայն 21-րդ դարում ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի կրիմինալիստիկայի կաթինետի հիմքի վրա ստեղծվեց Կրիմինալիստիկայի և դատական փորձաքննությունների պրոբլեմների հետազոտման գիտազործնական կենտրոն՝ գիտահետազոտական աշխատանքների կատարման նպատակով:

Այնուհետև, 2004թ. հուլիսի 22-ին ՀՀ Կառավարության N 1127-Ն որոշմամբ՝ 2001 թվականի հունիսի տասնմեկին ՀՀ Կառավարության և ԱՄՆ Կառավարության միջև ստորագրված «Թմրամիջոցների հսկողության և իրավապահ ոլորտներում համագործակցության մասին» միջկառավարական համաձայնագրի շրջանակներում հիմնադրվեց ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը²:

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի գործունեության առարկան է հանդիսանում փորձագիտության բնագավառում գիտահետազոտական, գիտաուսումնական, գիտամեթոդական, գիտափորձնական-վերլուծական աշխատանքների կատարումը, որն իրականացվում է համաձայն կանոնադրությամբ ամրագրված հետևյալ հինգ հիմնական տեսակի գործառույթների համաձայն.

- *Գիտական աշխատանք՝ փորձաքննությունների իրականացման ոլորտում ժամանակակից գիտափորձնական մեթոդների մշակումներ, փորձարկումներ և ներդրում,*
- *իրավասու մարմինների կողմից նշանակված փորձաքննությունների կազմակերպում և իրականացում,*

¹Տե՛ս Զովհաննիսյան Բ. Մ. Սովետական Հայաստանում դատական փորձաքննությունների զարգացման որոշ հարցեր: ՀՍՍՀ-ում դատական փորձաքննությունների արդյունավետության բարձրացման ուղիները և ժամանակակից հնարավորությունները, Երևան, 1984, էջ 80:

²Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն ստեղծելու և նրա կանոնադրությունը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 24.07.2004թ. թիվ 1127-Ն որոշում, ՀՀՊՏ 2004/47 (346), 01.09.04թ.:

- լրացուցիչ կրթական ծրագրերի իրականացում փորձաքննությունների համար ելակետային տվյալներ ձեռք բերելու պարտականություններ և փորձաքննություններ նշանակելու լիազորություն ունեցող իրավասու մարմինների աշխատողների ուսուցում և վերապատրաստում,

- գիտական աշխատանք՝ դատական փորձագիտական ոլորտի կանոնակարգմանը և զարգացմանը նպատակաուղղված մեթոդաբանության մշակում,

- լրացուցիչ կրթական ծրագրերի իրականացում փորձագիտության բնագավառի մասնագետների վերապատրաստում և կատարելագործում, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով նրանց որակավորման հավաստում:

«Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ում 2010թ. ընթացքում ներդրվել են նաև մի շարք նոր, հանրապետությունում մինչ այդ չկիրառվող, սակայն եվրոպական զարգացած երկրներում և ԱՄՆ-ում կիրառվող փորձաքննությունների տեսակներ՝ դեպքի վայրի փորձաքննություն, մարդու կողմից թողնված հոտային հետքերի նույնացման հետ կապված և այլն: Նախատեսվում է համակարգչա-տեխնիկական, ֆոտոտեխնիկական, դիմանկարային, տեսա և աուդիոձայնագրառման փորձաքննությունների տեսակների շրջանակներում ներդնել և հետագայում զարգացնել մի շարք նորագույն տիպի փորձաքննություններ (օրինակ ճանապարհա-տրանսպորտային պատահարների համակարգչային մոդելավորման մեթոդի օգտագործմամբ, տարբեր տեսակի հետքերի և փորձանմուշների համակարգչային նույնականացման և այլն), ինչպես նաև ՂԵԾ նույնականացման փորձաքննությունների բաժանմունքի ձևավորումը սկզբնական շրջանում բժշկականսաբանական փորձաքննությունների բաժնի կազմում, իսկ հետագա տարիներին՝ առանձին, ինքնուրույն դատագնեստիկական փորձաքննությունների բաժնում՝ օգտագործելով գենետիկական գիտության ողջ հզոր պոտենցիալը հանցագործությունների դեմ պայքարի շրջանակներում իրականացվող տվյալ կարևորագույն գործառույթի լիարժեք ապահովման նպատակով: Փորձագիտական ոլորտի կարիքներից ելնելով՝ 2010թ. ընթացքում առանձնակի կարևորություն կտրվի նաև հեղինակային փորձաքննությունների շրջանակներում մտավոր սեփականության իրավունքի հետ կապված փորձաքննությունների նոր ենթատեսակների ներդրմանը, այդ թվում ստեղծագործական

(մտավոր) պրոդուկտի, գովազդի, ապրանքապիտակների հետ կապված և այլն¹:

Այնուամենայնիվ, պետք է փաստել, որ հասարակական հարաբերությունների զարգացման արդի շրջանում տարբեր գիտությունների համագործակցության և ինտեգրման գործընթացներն անմախաղեպ ծավալների են հասել: Ընդ որում, դա տեղի է ունենում առանց հաշվի առնելու, թե այս կամ այն երկիրը ինդուստրիալացման ու արդիակալացման ինչ ճանապարհի է անցել:

Դեպի տեղեկատվական հասարակություն անցման ներկա փուլում բազմաթիվ ներքին ու արտաքին մարտահրավերներին ու ճգնաժամային երևույթներին դիմակայելու, հախուռն, հաճախ ոչ կառուցողական տեղեկատվական հոսքերի բացասական ազդեցությունը չեզոքացնելու կամ զոնե թուլացնելու, հանցավորության այդ թվում՝ կիբեռհանցավորության աճը կանխելու առումով, մեծ են սպասելիքները հատկապես գիտությունից²:

Հարկ է նշել, սակայն, որ շատ երկրներում, այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, այս հիմնախնդրի լուծմանն ուղղված - ջանքերը հեռու են բավարար լինելուց: Պատճառն այն է, որ տեղեկատվական-հեռահաղորդակցական տեխնոլոգիաների տարածման ու զարգացման արդի պայմաններում կատարելագործվում են նաև հանցագործությունների կատարման եղանակները³:

Ընդ որում, ներկայումս անձի, հասարակության և պետության անվտանգությունն էականորեն կախված է տեղեկատվական անվտանգության ապահովումից, և այդ կախվածությունը մեծանում է գիտատեխնիկական առաջընթացին զուգահեռ:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի Հանրապետության համար առավել արդիական է պայքարը թշնամաբար տրամադրված պետություններից եկող հաքերական հարձակումների,

¹ Տե՛ս <http://www.nbe.am/hy/history>, 21.09.2010:

² Տե՛ս Օհանյան Լ.Պ., Քինակցյան Ա.Լ. Կրիմիանալիստիկայի նվաճումների օգտագործման հնարավորությունները տեղեկատվական անվտանգության ոլորտում // Պետություն և իրավունք, Երևան, ՀՀ իրավաբանների միություն, 2009, No 4 (46), էջ 4:

³ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Ենգիբարյան Վ. Գ., Դավթյան Լ. Դ., Չախոյան Ա. Ս. Դատական փորձագիտության տեսություն (Ծագումնաբանությունը, արդի հիմնախնդիրները և կատարելագործման հեռանկարները / գիտական ձեռնարկ: Խմբ. Վ. Գ. Ենգիբարյան: - Եր.: Անտարես, 2012, էջ 247:

վիրուսաբեր ծրագրերի տարածման ու նմանատիպ այլ քայքայիչ գործողությունների դեմ¹:

Նման իրավիճակում հասարակությունն ակնկալում է իրեն սպառնացող երևույթների ու գործընթացների կանխման ու խափանման գործուն, գիտականորեն հիմնավորված, արդյունավետ լուծումներ:

Այսպիսով, պետք է նշել, որ հանցավորության դեմ պայքարի տարբեր կողմերը և ուղղություններն ուսումնասիրող գիտություններն ու տեսությունները, այդ թվում, նաև դատական փորձագիտության տեսությունը, գտնվում են մշտական զարգացման ու որոնումների վիճակում: Դրա նպատակն է գտնել հանցավորության դեմ պայքարի տեսական և գործնական հիմնախնդիրների առավել արդյունավետ լուծումներ, որոնք թույլ կտան դուրացնել և կատարելագործել իրավապահական մարմինների աշխատանքը, ստեղծել հանցավոր ոտնձգություններից մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների, հասարակության և պետության շահերի պաշտպանության հուսալի երաշխիքներ:

¹Տե՛ս *Мартинросян С. Вопросы кибербезопасности Армении // Տեղեկատվական անվտանգություն. «Գլոբուս» վերլուծական տեղեկագիր. № 2, 2008, էջ 6-8:*